Наставно-научном већу Филолошког факултета
Универзитета у Београду

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Изабрани смо на седници Наставно-научног већа 8. фебруара 2012. године у Комисију за преглед и оцену докторског рада магистра Марије Шаровић ***Лик инквизитора у српској прози друге половине двадесетог века у компаративном контексту***:

др Јован Делић, редовни професор српске књижевности 20. века, изабран 2009. године у звање, Филолошки факултет Универзитета у Београду,
др Александар Јерков, ванредни професор српске књижевности 20. века, изабран 2011. у звање, Филолошки факултет у Београду,
др Бојан Јовић, виши научни сарадник, изабран у звање 2007, Институт за књижевност и уметност у Београду.

Част нам је поднети Већу:

Извештај Комисије за преглед и оцену докторске дисертације мр Марије Шаровић

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Мр Марија (Милош) Шаровић рођена је 3. јуна 1977. године у Београду. Одбранила је магистарски рад под насловом *Компаративна анализа мотивског комплекса вампира у делима Б. Пекића, Р. Метисона, Б. Вијана и С. Лукјањенка* 15. новембра 2007. на Филолошком факултету у Београду, чиме је стекла академско звање Магистра филолошких наука на групи Наука о књижевности.

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Стручно веће за филолошке науке Универзитета у Београду на седници одржаној 20. маја 2008. дала је сагласност на предлог теме докторске дисертације мр Марије Шаровић:

Лик инквизитора у српској прози друге половине двадесетог века у компаративном контексту

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Докторска дисертација мр Марије Шаровић *Лик инквизитора у српској прози друге половине XX века у компаративном контексту* има укупно 245 страна компјутерски сложеног текста и састоји се из следећих делова: 1. Увод (5-15), 2. Инквизиција: појам, институција, симбол (16-37), 3. Иконографија и идеологија инквизиције (38-77), 4. Језик ислеђивања (78-112), 5. Догма, свест и савест: ислеђивање код Кафке и Селимовића (113-138), 6. Инквизиција тоталитарних друштава. Ислеђивање у репресивним системима. Идеологија и систем као иследници (139-198), 7. Побуњеничка књижевност као реакција на инквизицију. Наука и уметност као отпадништво и јерес. Нови јеретици (199-232), 8. Закључна разматрања (233-238), 9. Списак литературе (239-243) и 10. Садржај (244-245).

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

У уводу се истиче значај теме, степен њене досадашње истражености, односно неистражености, и назначују правци истраживања. Говори се о термину и историји термина *инквизиција*, о инквизицији као институцији и њеној историји, и о инквизицији као метафори. Упућује се на грађу и наводе писци чијим ће делима бити поклоњена пажња.

Права терминолошка разјашњења следе у поглављу „Инквизиција: појам, институција, симбол“. Ту се прецизирају значења термина на различитим нивоима и у различитим временима. За књижевноуметничке манифестације инквизиције од нарочитог значаја су, према кандидаткињи, њене институционалне карактеристике: ритуалност, несазнатљивост, затвореност, тајновитост, догматичност и

колективизам. Од нарочитог значаја је прелазак појма са религијског на секуларни план, посебно у књижевности. У одељку о инквизицији као институцији прати се инквизиција као црквени суд у ранијим раздобљима и као секуларна институција у каснијим. Свако од ових потпоглавља веома је важно за даље разумевање дисертације, а нарочито оно које говори о инквизицији као симболу.

Значај и занимљивост српске књижевности за ову тему почивају у чињеници да српска историја не познаје инквизицију као институцију, али да је и поред тога сама тема присутна, нарочито у књижевности друге половине XX века. Кандидаткиња указује на разноврсност и варијетете у појави ове теме, подсећајући на прозу Ива Андрића, Меше Селимовића, Данила Киша, Борислава Пекића, Драгослава Михаиловића, Мирослава Поповића и Александра Тишме.

Кандидаткиња се потом бави идеологијом и иконографијом инквизиције, што с једне стране даје раду на живописности, уверљивости и историјској заснованости, а са друге, даје могућност за поређења са књижевним виђењима инквизиције. Од иконографских елемената нарочито су подвучени ритуалност, односно обредност и церемонијалност (театралност), тајност и јавност инквизиције: тајност у вођењу поступка, и јавност при извршењу казне.

Говорећи о идеологији инквизиције, кандидаткиња пролази кроз целу историју инквизиције ослањајући се на ваљану теоријску, историјску и философску литературу и успостављајући везу између раних хришћанских апологета и црквених отаца као првих теоретичара инквизиције и савременијих политичких теорија које своју примену налазе у књижевним делима.

Нарочиту пажњу кандидаткиња посвећује истрази и инквизитору у посебном потпоглављу, дефинишући појам истраге и лик иследника. Такође, она указује на утицај правних процедура које ће обликовати модерни иследнички процес у књижевном делу. У истом потпоглављу дају се и основне путање развоја, кратак историјат лика инквизитора и његове манифестације у књижевности. Овде кандидаткиња издваја два основна типа иследника – његов канонски приказ, типичан за логорашко-мемоарску прозу, историјске романе и жанровску прозу, и други, сложенији тип иследника, који није схваћен као изолована историјска појава, већ као општији принцип који се доводи у везу са механизмима власти,

идеологије, закона, и са појмовима кривице, казне, догме и побуне. Инквизитор у српској књижевности у компаративном контексту овде се анализира на примерима дела Пекића, Киша, Андрића и Тишме, уз покушај да се доведе у везу са европским књижевним токовима.

Четврто поглавље кандидаткиња посвећује језику ислеђивања. Као о блиским областима, говори се и о цензури као начину контроле писане, али и усмене речи. Утицај догме разматра се и у појави аутоцензуре. Документарност је истакнута као један од суштински важних и карактеристичних поступака у делима са мотивом инквизиције и инквизитора. Прати се развој језика ислеђивања од судских записника са суђења вештицама до стенографа са московских процеса и установљава суштинска сличност између ова два језичка идиома, која је и основни заједнички елемент и верских и политичких суђења. Истакнут је значај дијалошке форме, развијане код Сократа и Аристотела, као и дијалектике и софистике, за образовање савременог иследничког дијалога. Успоставља се паралела између језичког обрасца датог у Лојолиним духовним вежбама и језика московских процеса, а сократовски дијалог поставља се као један од продуктивних језичких образаца у књижевним делима о ислеђивању. Примери примене дијалектичко-софистичког језичког репертоара у проналазе се, између осталог, у делима Анџејевског, Замјатина, Орвела и Пекића. Кандидаткиња међу српским писцима ипак акцентује дело Б. Пекића и његовог књижевног јунака Штајнбрехера, који се појављује и у Пекићевој сотији *Како упокојити вампира* и у жанровски хибридној књизи *Године које су појели скакавци*.

У идућа два поглавља, петом и шестом, кандидаткиња даје примере актуелизације мотива инквизиције и лика инквизитора у књижевности XX века у компаративном контексту. Прво од њих посвећено је књижевним делима Франца Кафке и Меше Селимовића. Ови књижевни опуси доводе се у везу по неколико основа: по концепту предестиниране кривице, јунака као жртава наследног греха, по запостављању историјског контекста и неодређености времена збивања, и савести као иследничке инстанце. Ово последње мотив инквизиције потврђује и као процес самоислеђивања, чији образац кандидаткиња налази у религијским текстовима, исповестима или духовним вежбама (Лојола, Тереза од Авиле,

Августин). Као специфичност ових писаца истакнуто је одсуство побуне њихових јунака. У Кафкином делу нађена је антиципација неких врло популарних мотива у вези са мотивом инквизиције у каснијој књижевности – представа човека као функције, тј. елемента друштвене машине.

Шесто и најобимније поглавље представља смисаоно тежиште рада. У њему кандидаткиња, кроз рашчлањавање појединих за инквизицију карактеристичних мотива, даје примере актуелизације мотива у делима трију писаца – Замјатина, Орвела и Пекића. Основ поређења њихових дела почива у представи инквизитора тоталитарног друштва, односно инквизиције као продужене руке репресивног система и аутократске власти, што је један од најчешћих књижевних облика овог мотива у савременој књижевности. У овако широк вид мотива кандидаткиња сврстава и лик инквизитора у антиутопијској књижевности (код Замјатина, Хакслија и Орвела), али и инквизитора московских процеса, партијског инквизитора Кестлера, Пекића или Киша. Говорећи о функцијама иследника у тоталитарном друштву, кандидаткиња утврђује да се у тим случајевима може говорити чак и о идеологији (као нечему општем) у конкретној улози иследника. Представе ислеђивања и иследника инспирисане системом анализиране су, између осталог, у делима Пекића, Кафке, Андрића, Тишме, код сваког у посебном варијетету.

Кандидаткиња подвлачи проблематичност избора књижевних дела са овом темом, у којој неминовно долази до прожимања са политичким теоријама и политичком књижевношћу, што је само један од примера ванкњижевних утицаја на књижевност у ужем смислу. Ово је, по кандидаткињи, тип транспозиције мотива који је дао највреднија и најтрајнија књижевна дела, не само кад је реч о изоловано посматраном мотиву, већ и када је реч о жанровским питањима (књижевна утопија, дистопија, проблем жанровске књижевности, роман с тезом итд.). Стога је овде изостао приступ који подразумева поделу на тзв. националне књижевности, а уместо њега уводи се онај који у први план издваја појединачне мотиве везане за инквизицију као генерички мотив. Овим поступком би требало илустровати тезу о њеној универзалности и свеприсутности као мотива, без обзира на национално и географско (геополитичко) порекло.

У завршном поглављу тезе кандидаткиња говори о новој инквизицији, али уводи још неке елементе теме, као што су однос инквизиције и науке, с једне, и инквизиције и уметности, с друге стране. У остатку поглавља, кандидаткиња говори о побуњеничкој књижевности као реакцији на инквизицију. Њен ток се прати од побуњеника-научника из средњега века, до савремених књижевних дела са сличном тематиком (Вилијам Бароуз или Тимоти Лири). Између њих, говори се о делима, књижевним и филозофским, Маркиза де Сада, Лотреамона и Ничеа, а рад се завршава причом о делима Жана Женеа, усамљеног бунтовника у име уметности.

VI ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

Кандидаткиња је показала високу обавештеност о теми и проблемима који из ње излазе, и то у широком компаративном контексту и на интердисциплинарном нивоу, у временском распону од Библије па до Пинчона. Мада су у садржају наведена само имена Меше Селимовића и Борислава Пекића, од српских писаца, кандидаткиња има у виду и прозу Ива Андрића, Данила Киша, Александра Тишме, Драгослава Михаиловића и Милована Данојлића, што ће рећи један богат, репрезентативан и респектабилан избор. Друга је ствар што свима није поклоњена једнака пажња. Од страних писаца у садржају су нашли место Франц Кафка, Јевгениј Замјатин и Џорџ Орвел, али је пажња поклоњена и Џеку Лондону, Анатолу Франсу, Јержију Анџејевском и Артуру Кестлеру, а од старијих писаца и философа нашли су своје место у дисертацији Сократ, Платон, Ђордано Бруно, Галилео Галилеј, Маркиз де Сад, Фридрих Шилер, Игњасио Лојола, Лотреамон, као и Фридрих Ниче, Жан Жене, Мишел Фуко, Луис Мамфорд. Посебно, рекли бисмо, почасно место имају Фјодор Достојевски и Николај Берђајев.

Веома је тешко било владати огромном грађом кроз историју инквизиције и њој сродних појава и институција и избалансирано писати о свим репрезентативним писцима. Рекли бисмо да је то кандидаткињи пошло за руком.

VII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Кандидаткиња је показала високу самосталност у обради теме, изузетну обавештеност и упућеност у литературу, нарочито на енглеском, али и на руском језику, и у преводе значајних теоријских књига из ове области. Сигурни смо да ће се њена будућа књига читати и да ће наћи пут не само до стручњака из области науке о књижевности, већ и до социолога, философа, историчара и психолога.

VIII ПРЕДЛОГ

Кандидаткиња је показала високу самосталност у обради теме, изузетну обавештеност и упућеност у литературу, нарочито на енглеском, али и на руском језику, и у преводе значајних теоријских књига из ове области. Сигурни смо да ће се њена будућа књига читати и да ће наћи пут не само до стручњака из области науке о књижевности, већ и до социолога, философа, историчара и психолога.

Чланови комисије:

Проф. др Јован Делић

Проф. др Александар Јерков

Др Бојан Јовић, виши научни сарадник